

УДК 37.013.42-053.6

Малков Д.Ю. – канд. пед. наук,
доц. КНУКіМ

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ У СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ РОБОТІ

Виявлення шляхів успішної організації змістовного дозвілля підлітків за місцем проживання є одним із важливих напрямів розв'язання проблем соціалізації особистості. Ефективність шляхів дозвіллевого виховання визначається завершенням формування та активності прояву соціально значущих якостей особистості. Зміна умов або шляхів педагогічного впливу на підлітка призводить до зміни сутності його життєдіяльності.

У сучасному суспільстві молоде покоління все більше стає активним і рівноправним учасником демократизації, прагне участі у всіх сферах суспільного життя. Нове місце молоді визначає також вихід процесу навчання на новий рівень. Це дає змогу будувати позашкільну роботу за новими завданнями, методиками, технологіями. Клубні об'єднання за інтересами є, безперечно, необхідним для підлітка інститутом соціалізації, самовираження, самоствердження. В таких об'єднаннях головна увага приділяється не навчанню, а формуванню особистості завдяки різним видам діяльності.

У підлітковому віці формування особистості ґрунтується на багатьох життєвих цінностях, які відповідають за своїм характером процесам, що відбуваються на рівні встановлення підлітком соціально-практичного зв'язку з навколишнім середовищем. Підлітки прагнуть з'ясування значущих для них питань функціонування у світі дорослих, узагальнених в їх свідомості та намагаються втілити їх у життя. Загалом, підлітки усвідомлюють необхідність оволодіння різними способами організації дозвілля, зокрема, за місцем проживання.

Метою даної статті є виявлення основних характеристик змісту та розкриття особливостей роботи з формування особистісних якостей підлітків, що сприяють успішній соціалізації.

Результатами багатьох наукових досліджень (М.Барахтян, І.Бех, А.Капська, Р.Короткова, С.Толстоухова та ін.) доведено, що у підлітковому віці стає помітним зв'язок практичної діяльності з змістовним дозвіллям; він набуває логічного характеру, що веде до послідовного осмислення закономірностей розвитку життєвих цінностей підлітка. Змістовне дозвілля все частіше аналізується і розуміється підлітками як складова загальної культури суспільства. Підлітків цікавлять зв'язки гурткової та секційної діяльності у клубах за місцем проживання з різноманітними професіями, наприклад, актора, спортсмена, художника, програміста, які надають можливості збагачення життєвого досвіду через змістовне дозвілля. Підлітки у своєму соціальному розвитку прагнуть знайти властивий їм шлях самовираження. Цей факт підтверджують дослідження О.Карпенко [2], яка вказує на те, що педагогічна робота за місцем проживання повинна спрямовуватись на вирішення важливих завдань навчання і виховання засобами змістовного дозвілля.

На наш погляд, така робота повинна проходити за двома напрямами:

- по-перше, вивчення теоретичної бази за напрямами гурткової і секційної роботи, співставлення методів вивчення в цілому, але у напрямі, який цікавить підлітків, виявлення, насамперед, загальних ознак, властивих певному напрямку;
- по-друге, формування у підлітків навичок самостійності у вирішенні проблем соціалізації через змістовне дозвілля у клубах за місцем проживання.

У даній статті обмежимося виявленням тенденцій розвитку особистісних якостей підлітка, що формуються в результаті включення в соціалізуючий процес у клубному об'єднанні за місцем проживання. Показником ефективності експериментальної роботи визначаємо зміни у виборі педагогами-організаторами клубів за місцем проживання, напрямів та форм організації змістовного дозвілля підлітків.

Принципово важливим, на наш погляд, є те, що включення підлітків у різноманітні

види діяльності допомагає їм відчувати себе більш реалізованими, рівними один одному, робити свій внесок у створення та збагачення середовища, у якому вони мешкають. Ця причетність лягає в основу особистісного зростання, допомагає зберегти себе, своїх близьких та друзів від байдужості, жорстокості та насилля. У зв'язку з цим у ході нашої роботи особливої актуальності набуває організація диференційованих та індивідуальних форм діяльності з соціалізації особистості підлітка в умовах клубу за місцем проживання.

Аналіз низки досліджень з проблем позанавчальної роботи (В.Гнатюк, Л.Головко, А.Даник, А.Дубасенюк, Г.Єскіна, О.Карпенко, М.Красовицький, Т.Сущенко та ін.) доводить наявність у діяльності загальноосвітньої школі такої практики, при якій соціалізація особистості старшокласників здійснюється в основному в групових та масових формах роботи, що, на нашу думку, супроводжується ігноруванням особистісних потреб, творчих інтересів кожного підлітка. Для подолання цього потрібно використовувати такі організаційні форми дозвіллевої роботи, що дозволяють демонструвати зацікавленість дорослих кожним підлітком, показувати його найкращі якості. Важливо знайти та виявити якості, що підвищують самооцінку підлітка не тільки в його власних очах, й перед однолітками.

Аналіз існуючих і впроваджених у практику роботи клубів за місцем проживання форм організації дозвілля дозволив, на наш погляд, дав змогу виявити низку принципів положень щодо організації змістовного дозвілля підлітків за місцем проживання, серед яких найбільш значущими є:

– застосування диференційованого підходу до організації внутрішньо-клубних форм роботи як засобу формування особистісних якостей підлітків, у результаті включення їх у соціалізуючий процес;

– використання індивідуального підходу у роботі з підлітками щодо їх соціалізації як дієвого засобу з вирішення конкретних виховних завдань;

– використання імпровізаційних методик як ефективного засобу активізації змістовного дозвілля підлітків;

– застосування комбінаторного і варіаційного методів компонування роботи клубу за місцем проживання.

Реалізація цих принципів положень сприяє продуктивній організації змістовного дозвілля підлітків за місцем проживання.

У процесі вибору шляхів педагогічного впливу на організацію змістовного дозвілля підлітків за місцем проживання на рівень сформованості особистісних якостей підлітків та в результаті включення в соціалізуючий процес, ми виходили з провідних умов становлення і розвитку особистості й напрямів включення підлітків в організацію змістовної діяльності. Це дозволило виокремити три напрями соціалізації підлітків у позанавчальній діяльності, що виявилися доцільними у практичній роботі клубів за місцем проживання:

1) організація форм дозвіллевої діяльності з метою інформаційно-пізнавального розвитку підлітків;

2) застосування системного підходу до використання різноманітних форм дозвіллевої діяльності підлітків;

3) всебічне включення підлітків у різноманітні особистісно-орієнтовані ситуації з наданням їм індивідуального забарвлення згідно творчих інтересів підлітків.

Виявлений за результатами нашого дослідження взаємозв'язок змісту практичної діяльності форм роботи з підлітками не є вичерпним, можуть бути й інші шляхи, але вважаємо за доцільне включити в роботу найбільш суттєві підходи, що використовували при проведенні експериментального дослідження, тому що саме вони ефективно впливають на процес соціалізації підлітка.

Для подальшого висвітлення проблеми вважаємо за доцільне розглянути більш детально визначені шляхи. Так, спостерігаючи за підлітками під час проведення теоретичних занять у гуртку спортивної культури та гуртку історії мистецтва й сценічної майстерності, завдяки участі у запропонованих рольових іграх, можна побачити в перші дні посилення

активності підлітків. Цьому, без сумніву, сприяють відчуття новизни, усвідомлення користі і потреби знань. Проходить 2-3 тижня і активність спадає. Тут проявляється відсутність навичок до систематичної самоорганізації у різних видах діяльності; іноді в учасників накопичується байдужість від перенасичення подіями, фактами, людьми, відсутність навичок спілкування. Але спостереження педагогів-організаторів свідчать про те, що головною причиною є інше. Відомо, що для підлітків завжди є притаманним бажання реалізувати себе у різних формах діяльності. Таке бажання не проявляється, коли відсутні умови для реалізації особистості. Крім того, недостатні знання, певною мірою також є проявом невпевненості підлітків у тому, чи можуть вони взяти участь в окремій формі роботи. Наявні невдачі в реалізації особистих знань підлітки співвідносять будь з чим, але тільки не з самим собою. Це пояснюється прагненням самоствердитися за будь яку ціну. А звідси і поява необхідності особистісного прояву у всіх формах роботи. На певному етапі участі у заходах, для підлітків стає неможливим співпраця із-за того, що кожен хоче бути лідером, першим.

Наші спостереження під час проведення такої форми роботи як «Театралізований диспут», метою якого було сприяння формуванню вміння відстоювати свою точку зору з тих або інших питань мистецтва, знаходити для цього потрібну аргументацію, швидко орієнтуватися у предметі дискусії, дозволяють стверджувати, що присутня помітна залежність результативності діяльності в одній формі роботи від можливостей реалізувати себе в інших формах. Наприклад, рольову гру «Найкраща казка», яку проводили для молодших школярів, що навчаються у найближчому до нашого клубу за місцем проживання, треба було показати жестами та мімікою, проводили підлітки-старшокласники, з якими таку ж рольову гру провели вчителі (педагоги-організатори).

За допомогою методів опитування, включеного спостереження, бесід виявлено, що навіть ті підлітки, хто проявив себе яскраво у певних формах, прагнуть реалізувати себе і в інших видах діяльності. Така тенденція простежується у 91,3% опитаних нами підлітків. Звичайно, не у всіх формах роботи підліток реалізує своє «Я», свої здібності і вміння достатньо повно. Але майже кожен із них прагне випробувати, проявити себе у найбільш широкому спектрі дій.

Дослідницько-експериментальна робота показала, що для того, щоб дану ідею застосувати для всіх форм роботи, реалізувати ефективно, необхідно виконати певні соціально-педагогічні вимоги:

- а) форми діяльності повинні бути якомога більш різноманітними;
- б) підлітки мають виступати суб'єктами форм роботи;
- в) у процесі підготовки і проведення кожної форми підліток повинен докласти інтелектуальні, емоційні та вольові зусилля.

Таким чином важливою соціально-педагогічною умовою забезпечення успішної соціалізації підлітків у клубах за місцем проживання є включення їх до різноманітних особистісно-орієнтованих ситуацій.

За нашою рекомендацією, педагоги-організатори та керівники секцій працювали з підлітками експериментальних груп і всі вони в результаті брали активну участь у конкурсах, олімпіадах, стали співголовами у проведенні диспутів, круглих столів, в організації загальноклубних заходів. Результатом такої індивідуальної роботи стало підвищення позитивного емоційного стану підлітків, їх почали поважати у класі, своєму дворі. Цей напрям діяльності сприяв створенню психологічного комфорту й успішній співтворчості підлітків зі своїми однокласниками та вчителями у школі, одноклубниками у нашому клубі та з педагогами-організаторами, стабілізації стосунків з батьками.

Результативність практичної соціально-виховної роботи забезпечується, насамперед, зацікавленістю педагогів-організаторів у залученні до такої роботи підлітків, яка б підштовхувала їх до активної, самостійної та адекватної їхнім інтересам діяльності. Під час організації такої роботи враховувалось: ставлення підлітка як особистості – органічна частина всієї його діяльності; виявлення мотивації діяльності підлітків – фактор доцільності його організації; необхідне забезпечення психологічно-комфортного клімату у спілкуванні з

однолітками, що спонукає його до співробітництва не лише з друзями, але й з дорослими – педагогами-організаторами, керівниками гуртків та секцій; схвалення і стимулювання успіхів спрямування його на саморозвиток та самовдосконалення.

На підставі цього можна вважати, що індивідуальна робота виходить за межі виховного процесу. Вона набуває статусу інтегративного методу, що забезпечує нові умови становлення особистості, за яких сама особистість максимально активно проявляє себе, пізнає, розвивається та формується. Підлітки в основному самі обирають напрям свого розвитку і самовдосконалення. Саме такий підхід робить підлітка активним співучасником та ініціатором різних форм роботи. У контрольних групах, за нашими дослідженнями, таких підлітків завжди є майже 19%, в експериментальних групах адекватний вибір видів діяльності спостерігається у 80,6% респондентів, що може свідчити про закладені передумови подальшої їх соціалізації.

Результатом індивідуальної роботи, спрямованої на самопізнання і саморозвиток підлітків, є зростання можливостей вибору підлітками тих видів діяльності що мають подальшу орієнтацію на їх саморозвиток. На нашу думку, соціально-педагогічними умовами ефективного використання соціально-педагогічних шляхів організації змістовного дозвілля підлітків в клубах за місцем проживання є:

- а) розробка і дотримання технології соціалізації підлітків;
- б) врахування рівня сформованості у працівників клубів за місцем проживання, інформаційного, репродуктивного та діяльнісного компонентів;
- в) спрямування діяльності працівників клубів за місцем проживання на організацію змістовного дозвілля підлітків за місцем проживання;
- г) формування у працівників клубів за місцем проживання потреб і навичок передачі набутого соціально-педагогічного досвіду підліткам;
- д) залучення підлітків до змістовного дозвілля у клубах за місцем проживання.

Процес цілеспрямованого включення підлітків до різноманітних форм роботи, різних за складністю і напрямками, ефективно впливає на розвиток особистісних якостей підлітків, що формуються в результаті соціалізуючого процесу, стає базовою умовою, якщо враховуються такі вимоги, як:

- наявність форм організації змістовного дозвілля, що цікавлять підлітків;
- ліквідація суперечності між індивідуальними та колективними потребами та інтересами;
- врахування наявного інтересу до будь-якого виду діяльності (спорт, театр, вишивання, малювання, дизайну тощо);
- врахування стану психічного та фізичного розвитку;
- врахування соціального статусу батьків.

Підлітки, охоплені експериментальною програмою, не лише відвідували цікаві для них секції, але й розширили свої знання, коло спілкування, що дало їм змогу усвідомити необхідність постійного інтелектуального зростання не тільки для шкільної оцінки, а й взагалі для розвитку творчого потенціалу. Тому відсоток таких підлітків наприкінці експерименту зріс до 97.

Аналіз матеріалів експерименту дав змогу зазначити, що традиційні методи самовиховання особистості підлітка в умовах клубів за місцем проживання реалізуються за допомогою таких прийомів:

- стимулювання та позитивна оцінка участі у формах клубної роботи й спілкування з однолітками;
- залучення друзів, батьків до діяльності клубів за місцем проживання через рекламу заходів;
- залучення підлітків до співпраці на засадах самоврядування;
- посилення мотивації участі у клубних формах роботи заходах через підвищення самооцінки підлітків.

Реалізація таких прийомів, на нашу думку, дозволяє підлітку побачити себе успішною, самореалізованою особистістю. Педагогічний процес клубів за місцем проживання дає позитивний ефект у випадку систематичного проведення занять з підлітками. Їх періодичність може варіюватися, змінюватися залежно від реальних соціальних умов у клубах за місцем проживання та від регіональних особливостей. На кожному етапі діяльності клубу простежується необхідність використання різних специфічних форм впливу на особистість підлітка: колективних, групових, індивідуальних. Знайомлячи підлітків із навколишнім світом, вмотивовуючи їх участь у будь-яких заходах, створюємо не лише ситуацію пізнання та усвідомлення підлітком своєї особистості, значущості для інших, але й необхідність відчуття подальшого набуття знань, вивчення світу, формування поглядів, інтересів, ідеалів. Разом із цим, необхідно створювати такі виховні ситуації, давати такі завдання, які б стимулювали пізнавальну діяльність кожного. Наприклад, підлітки отримували завдання виготовити подарунок для друга, для мами, тата, сутність якого повинна відображати особистісні інтереси близьких їм людей, їх смаки. Виконання такого завдання дасть змогу використати набуту інформацію, систематизувати і порівнювати, виділяти домінуюче над другорядним.

Забезпечити реалізацію соціально-педагогічних завдань, формування свідомої активності підлітка в розв'язанні проблем щодо його соціалізації здатен на сьогодні клуб за місцем проживання. Реалізація запропонованих нами технологічних підходів, методів та методик забезпечується вищенаведеними умовами успішної соціалізації підлітків у клубах за місцем проживання.

Подальшим розвитком наукового дослідження можуть бути виявлення особливостей діяльності соціального педагога у клубах за кордоном; аналіз та характеристика форм роботи з підлітками за місцем проживання.

Список використаної літератури

1. *Дубасенюк О.А.* Теоретичні і методичні основи виховної діяльності педагога / О. А. Дубасенюк: дис... канд. пед. наук: 13.00.01., 13.00.04. – К., 1996. – 44 с.
2. *Карпенко О.Г.* Соціальне становлення особистості підлітка в тимчасових об'єднаннях за інтересами / О.Г. Карпенко: дис... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 1999. – 191 с.
3. *Красовицький М.Ю.* Виховна робота в школі: досвід і проблеми / М.Ю. Красовицький. – К.: Освіта. – 184 с.
4. *Сущенко Т.І.* Педагогічний процес у позашкільних закладах / Т.І. Сущенко: дис... д-ра пед. наук: 13.00.01. – Запоріжжя, 1993. – 332 с.

Резюме

Розглядаються особливості формування особистісних якостей підлітків у процесі соціалізації за місцем проживання. Визначаються характеристики змісту та особливостей роботи по формуванню особистісних якостей підлітків що сприяють успішній соціалізації.

Ключові слова: соціалізація, формування, особистісні якості, організаційні форми освітньо-виховної роботи, дозвіллієві інтереси та потреби підлітків.

Summary

Malkov D. Forming of personality internals of teenagers in sociocultural work after residence

This article considers specifics of shaping teenagers' personal features while socializing in their residential areas. The work determines key characteristics and working peculiarities for shaping teenagers' personal features that contribute to successful socializing.

Key words: socializing, shaping, personal features, organizational forms of education, hobbies and teenagers' needs.

Надійшла до редакції 10.10.2012 р.